

A KERESZTENY VALLÁS ERŐNEK, SZERETETNEK ÉS JÓZANELMÉNEK VALLÁSA.

*Nem adta nekünk az Isten félelemnek lelkét,
hanem erőnek és szeretetnek és józan-
elmének lelkét. 2. Tim. 1, 7.*

A vallás minden időben és korban és minden népeknél a lélek szükségének kielégítésére szolgált s mindenha arra fog szolgálni; s minden, bár a legmagasabb miveltséggel bíró népeknél is, mikor megszünt a vallás melegíteni a sziveket; jobban mondva: mikor a népek a bálványok oltárain égő tüzeknél kezdettek melengetőzni s megszüntek az igaz Isten imáadásában keresni lelkök üdvét és szívök nyugalját; midőn üresek lettek a templomok s megnépesültek az érzékiség helyei: ezekkel kapcsolatosan meglazultak a csupán a vallás élő vizével tápláltható erkölcsök is; megizetlenült ama só, mely eltetője az egyéni, családi és társadalmi életnek; sőt elveszett a keblekből a fogékonyág a hazafi és nemzeti erények iránt is: minek következtében Róma ledült s rabigába görbedt s az egykor a Jahveh hitében erős és szilárd Zsidóország a Herodesek vérfertőző udvaraiban áldoz a közromlás és erkölcsi sülyedés gonosz szellemeinek s ujjongva tapsol a Sálomé tánczának s koczint habzó poharat a próféta fejét kérő leány egészségére!

Szomorú állapot, mely mindig úgy tekinthető, mint a nemzeti sülyedés korszaka; mert ilyenkor beteljesül a próféta szava: *magad vesztetted el magadat Izrael*; s beteljesül: *miképpen elolvad a viasz a tűz előtt, azonképpen elvesznek a hitetlenek*; ugyanis, ily társadalomban nincs meg többé a minden erkölcsök alapja: a családi élet tisztaságának szentsége; nincs meg az egyéni becsület után való törekvés; hiányzanak a meggyőződésen alapult elvek, jellem; letörölve az arczokról az Isten képe, az emberi méltóság érzete; kiki csak azt nézi hol boldogulhat hamarább, hol élvezhet többet? hogy az szabad és megengedett-e? ki törődnék avval!! Pedig hogy ily gondolkozás és irányzat mellett, mikor tékozló fiu szerepére vállalkozik egy nagy része az egésznek s megtámadja a henyesség a szorgalmat,

a „nincs“ a „van“-t; hogy ez ádáz tusában, mikor minden jó, ha a czél el van érve; mikor — fájdalom — sok tekintetben felülről jön a pédaadás s a romlottság forrása szintén oda vihető vissza — hogy ily viszonyok közt a jobbak sovárogyva tekintenek a veszedelemből kivezető utak felé, a felé, ki hirdesse mint egy új keresztelő János a megújodást, mondván, hogy *a fejsze immár a fáknak gyökerére vettetett s a mely fa nem terem jó gyümölcsöt, kivágatik*: az igen természetes és önként érthető.

De hol van ez a messiás, ki megváltsa a romlásnak indult világot, kérhetnek sokan és méltán ma is, kik társadalmunkat s általában az emberek gondolkozását, eljárásait tekintik. S hol a romlottságnak az a forrása, melyből származik minden rossz? itéletem szerint a főök, a valláserkölcsei élet meghanyatlása, alásülyedése; hogy az *egy szükséges dolgot* feledik sokan. Szóval nem alkalmazható a nagy többségre a költő szép mondása: *Isten van bennünk s ettől ihletve hevülünk* s még csak ama kevés mértéke sincs meg a vallásosságának, mit a próféta mint legcsekélyebbet tüntet fel, midőn dorgálólág mondja az Ur nevében a bálványozó Izraelnek: *e nép csak szájjal közelit hozzám, szíve pedig távol van én tőlem*.

Pedig oda, a valódi gyógyforráshoz kell visszatérni a beteg, a gyógyulást igénylő világnak; oda, ahoz a Bethesda tóhoz, melynek meg-megmozduló hullámaiban rejlik csupán a gyógyerő a lelki vakok, siketek, sánták s bármennemű betegségben sinlők számára. Mert ha hajdan gyógyulást leltek a hívők, nem kevésbé remélhető ma és minden időben, hogy a hit, mely a hegyeket kimozdítja helyökből s lecsendesíti a tenger zajgó hullámait, megtartja azokat is, kik sülyedeznek, mint egykor a hullámokon járó Péter, s kik a kereszténység élővizével enyhítik lelki szomjukat s a szerint az elv szerint élnek, mely az apostollal szólva: *erőnek, szeretetnek és józanelmének lelke*, azok nem merülnek a bünök tengerébe.

Alapigénk egyenesen és határozottan megjelöli az irányt, melyet beszédem további folyamában követnem kell s ez nem lehet más, mint ez: *a kereszténység az erőnek, szeretetnek és józanelmének azaz józanokosságnak vallása* s mint ilyen, az emberiség üdvének s boldogságának egyedüli forrása. Mig ezt az igazságot bővebben kifejtenem sikerül, nyerjem meg afiai szives figyelmeteket.

A kereszténység tehát először is az erőnek vallása; és így erőt ad a küzdelemre, kitartást a szenvedések elhordozására, bátorságot

a csüggedésben; egy szóval fejezve ki: *megerősít*. Megerősít? kérditek mintegy elgondolkozva ai, hát aztán miért van annyi lelki gyengeség a keresztények között s miért van annyi megbotránkoztató az emberek cselekedeteiben, eljárásaiban? miért? . . . kétségkívül azért, mert az ilyenek cselekvői még nem elég erősek a Krisztusban s az az erő még nem hatotta át őket, mely a Jézust a keresztre vitte. S így csak névleg keresztények, valósággal pedig még a jelszavát sem ismerik a kereszténységnek, azt a jelszót, mely a mester eme szavaiban jutott legteljesebb kifejezésre: *példát adtam nektek, hogy a mint én cselekedtem, ti is ugg cselekedjétek*. S miként cselekedett ő? nemde ezt kérditek nyomban? Egy futó tekintet élete folyására, azonnal megmutatja nekünk minden Demosthénesnél ékesen szólóbban, miként cselekedett ő, mert látjuk, hogy *munkálkodott szüntelen, míg nappal vala, tudván, hogy eljön az éjszaka, melyen senkisémm munkálkodhatik*. Továbbá látjuk, hogy munkálkodása küzdelemmel járt, nehézségekbe ütközött; most a nagyok hatalmi féltékenysége és uralmi vágya, melyet a nép lelkiismeretén gyakoroltak, majd a tudatlanságában félrevezetett nép előítélete s lelkivaksága gördített nemes munkája elé akadályokat. Látjuk azt is, hogy miként türt, szenvedett, mikor a nyomor s szegénység tövisei vérezték nemcsak testét, hanem lelkét is; s midőn az éhség, ez a nagy kísértő el akarta csábítani, hogy az *elv és meggyőződés kemény köveit változtassa az eltelenség és könnyű élet puha kenyérévé*, ekkor is férfias erélyjyel üzte hátra a kísértőt s cselekedte annak akaratát, ki őt elbocsátotta. S bár nem vala fejét hová lehajtania s szegényebb volt a lég madarainál, melyeknek van fészkek s az erdő vadjainál, melyeknek van barlangjok: mégsem kereste az alkalmat a világi gazdagodásra s nem sütkörésett a nagyok hatalmi fényében, hanem maga köré gyűjtve a világ szegényeit, megalapította e földön istenországát.

S ha tovább követjük őt élete folyamán, az sem kerüli el figyelmünket, hogy a veszély tetőpontján, tehát a halál küszöbén állva is mily rendithetlen nyugalommal megy elébe a hűtlen tanítvány által vezetett bérszolgáknak, kérdezve, hogy kit keresnek? s bár a kert sűrűjében s az éj lepte alatt könnyen elrejtőzheték, az elhatározás hangján mondja nekik: *a kit kerestek, az én vagyok*. Tehát az élet során végig kísérve, benne mindenütt egy kifogástalan, egy tökéletes embert látunk, ki mindenha példányképe leszen az emberiségnek!

S ha végül azt kérdezzük, minő forrásból meritette a kereszténység feje és dicső vezére Jézus ez erőt, kitartást, bátorságot, melyet minden lépte, eljárása, cselekedete tanusít, mutat, kéznél találjuk rá

a feleletet is azonnal, hogy, az *Istenben való hitből és gyermeki bizalomból*, a melylyel lecsillapította az emberi kebel, e vészes tenger hullámain; megnyitotta az Istent nem ismerő s őt munkáiban nem látó vakok szemeit, hogy lássák és ismerjék meg a jó atyát, kinél a mi fejünknek hajszálai is számon vannak, a kitől száll alá minden áldás, a ki ruházza a mezők liliomait s táplálja a lég madarait.

Mit gondoltok ker. hivek ai. vajjon annyi elszorító tényeket látnánk-e magunk körül, ha az az erő, mely a kereszténység lelke, volna bennünk is és vezetné tetteinket? Én azt hiszem, hogy nem. Mert az a lelki erő kitartóvá tenne a küzdelemben, a kötelességek lelkiismeretes teljesítésében s a testiség veszedelmebe vivő vágyainak legyőzésében. Hiszen ki nem látja át, hogy a világ lelke viszi azokat a szerencsétleneket, kik oly örületesen rohannak a világi gyönyörökbe s keveset vagy semmit sem dolgozva is sokat akarnak élvezni s mert munkájok gyümölcséből nem telik ki vágyaik kielégítése s mert nem erősek a hitben sem, a mely visszatartaná: törnek a mások vagyonára s könnyelműen tékozzolják el a kezelésök és felelősségökre bízott közpénzeket s lesznek mótelyei a közerkölcsöknek, kovászai a romlottság tovatérjedésének. Bizony, ha azt mondá hajdan idévezitőnk tanítványainak: *őrizkedjete a farizeusok kovászától, mely a képmutatás*, ma ez intést ekkép módosítva adhatjuk tovább: *őrizkedjete a korunk bűnétől, mely a könnyenélni törekvés*. Ellenben hassa át lelketeket a ker. vallás éltető eleme: az erő s tegyen erényesekké.

A ker. vallás továbbá a szeretet vallása, mit ez igék fejeznek ki leghatározottabban: *szeressed Istent és szeressed felebarátodat*, e két parancsolatban van, mondá urunk, a törvény és próféták összege. Ez azt teszi más szóval afiai: határtalan bizalom Isten iránt, ragaszkodás hozzá örömben és bánatban s őszinte becsülése embertársainknak, s azok jogainak teszik az embert valóban kereszténynyé s nem a keresztség által való beavatás csupán. Ha valahol, itt alkalmazható Jézus szava: *nem a kik ezt mondják uram, uram, mennek bé az Isten országába, hanem a kik cselekszik, az én mennyei atyám akaratját*. Ha már most arról akarunk meggyőződni, vajjon a kereszténység emez éltető lelke mennyire hatotta át a lelkeket s vajjon a kereszténység megfelel-e a maga nemes és dicső feladatának, hogy *boldoggá tegye az embereket*: azt tapasztaljuk ugyan s ezt mint örövendetes tényt nem is lehet figyelmen kívül hagynunk, hogy társadalmi téren sok szép bizonyossága van a ker. munkás szeretetnek;

vakok, siketnémák, ügyefogyottak, elhagyatott árvák s mindazok, a kiknek nincs gyámoluk s kik mint ilyenek már az erkölcsi élet halottjai lennének, mind-mind kellő gondozásban vannak részesítve elannyira, hogy mint hajdan éppen e szerencsétlenek tettek bizonyosságot a Jézusról a János követői előtt, ugy már is ezekre mutatva felelhetnők annak, a ki a kereszténységről kérdezősködnék, tudakolván hogy mi az? imé a vakok szemök világát veszik, a siketek hallanak, a sánták járnak s a szegényeknek istenországa hirdettetik. Hát ez kétségtelenül legékebben szóló bizonyíték arra nézve, hogy a kereszténység lelke áthatotta az embereket s hogy megértették az apostol intését is: *ez az igaz istentisztelet, meglátogatni a nyomorultakat az ő elhagyatottságukban.* Azonban, mint a gazdag ifjunak mondá idvezítőnk, midőn az a törvények megtartására kevélyen hivatkozott: *még van egy fogyatkozásod*; azonképpen mondhatjuk, hogy a keresztet lelke a jótételben még koránt sincs kimerítve. Ha nem tekintük is arra, hogy a jótételben az egyénnek is sok megfelelő kárpótlása van, nemcsak a gyönyörérzetben, mi a jótételből önként származik, hanem mert az emberi hiúság is kiveszi abból szó nélkül a maga részét s így ezt akárhányan gyakorolják csupa megszokásból, vagy illemből, de a legtöbben nem avval az érülettel, a mint azt urunk kívánta: *ne tudja a te balkezed, a mit cselekszik a te jobb kezed,* vagy pedig: *mikor alamizsnát osztogatsz, ne tégy annak czéjért sipolással, mint a képmutatók, hogy az emberektől dicséretet végy!*

Ámde kérdem, hol van az Isten iránti szeretet, mely áll az ő háza gyakorlásában? nem kell, hogy én mondjam, a ti meg nem romlott lelkiismeretek mondja el a nehéz ítéletet, hogy bizony a *választott nemzetség, a királyi papság, a szent nép, melyet Isten sajátjának tart, hogy annak hatalmas dolgait hirdessék*: nem nagyon hirdetik az ő hatalmas dolgait, legalább az ő házában nem. Ugy látszik azok az idők, mikor a király is oly kegyes és vallásos lelkű volt, hogy *egy dolgot kért csak az urtól, hogy lakhassék az ő házában*; mikor *az ur házában szerelme emésztette folyton az ő keblét*, azok az idők nagyon elmúltak s talán nem tuzok, ha kimondom, hogy némileg restelkedve lép oda bé a mivelt elem, az ugynevezett királyi papság, s kellő buzgóság nélkül a szent nép. Okát nem fejtegetem, csak ennek jelensége gyanánt mutatok rá a meglazult erkölcsökre, a nagyon is tág lelkiismeretre valló botrányos eljárásokra, ugy a családi- és magán, mint a közéletben, melyek vallásos érzés által áthatott társadalomban csak elvéte, szorványosan fordulnának elé, nem ily járványszerűleg.

S mit mondjak a felekezetek közti testvériségről? vajjon itt meg van-e valósulva a mester útásítása: *ugy szeressétek egymást, a mint én szerettelek titeket?* csak a legközelebbi mult sem igazolja ezt teljességgel. Ma is az üdvöt sokan kizárólagos birtoknak tekintik; ma is sokan huzcolnák a máglyára és vérpadra a szabadabb szellemben gondolkozókat, de ha ezt nem tehetik gunyolódnak, gyalázkodnak a lelkiismereti szabadság nagyobb dicsőségére, mint tette ezt Jézus kicsiny serege ellen a kevély Jéruzsálem s a tisztább kereszténységet hirdető paulinismus ellen a bigott és betühöz tapadó judaismus. Sötét idők sötét maradványa . . . elüzi már a felvilágosodás napja lassanként s a világhosszra jutó nép bizton hiszem, nem hallgat többé a vakvezérekre, hogy bé ne teljeseljék az úr szava: imé vak vezet a vakot s mindketten a verembe esnek.

Igen atyámfiai el kell jőni az időnek, mikor a ker. felekezetek többé nem az egymástól elválasztó pontokat keresik, nem mondják én a Pálé, én az Apollósé vagyok; hanem azt keresik, a mi egymáshoz közelebb füzi őket, *az új parancsolatot, hogy egymást szeressék*; a mikor becsülik egymás jogait kölcsönösen és őszintén, szóval élni és uralkodni fog a világ felett a kereszténység szelleme, a szeretet, *s e tölt bé mindenedet.*

A kereszténységet átható szellem végül a józan elmének lelke; és ezt jól jegyezzük meg, mert ez azt teszi, hogy a vallásnak, mely az embert egészen át akarja hatni, mely igényt tart a fennmaradásra, mely az emberiség általános vallásává lenni van hivatva, annak a vallásnak nemcsak a kedélyre, nemcsak a szív világára kell hatnia; annak a vallásnak öszhangban kell állnia a józanésszel is, hogy a mit kijelentett az Isten a józanész előtt és által, az meg egyezzen a bibliai értelemben vett kijelentéssel is, vagy megfordítva; ellenkezésnek lenni nem szabad. S minthogy azok, a kik a kereszténység kizárólagos letéteményeseinek tartották magukat, éppen ezt az ellenkezést állították s állítják ma is, ez a hibás felfogás, történt legyen az jóhiszeműleg vagy kiszámított önző érdekekből, volt kerékkötője a haladásnak, mivelődésnek s általán a kereszténység nagyobb mérvű elterjedésének, mind e mai napiglan.

Pedig hát a vallásnak nem lehet más czélja, más feladata, mint a tiszta igazságra törekedni s követőit is oda vezetni; a mely vallás őrállói nem erre törekednek s követőik tudatlanságát esetleg jóhiszeműségét azoknak félrevezetésére vagy kizsákmányolására használják fel, a helyett, hogy a világhosszág fáklyáját lobogtatva üznék

a tudatlanság homályát s terjesztenék a jóllétet és boldogságot, azok az órállók urunk szavai szerint nem pásztorok, hanem béresek s az emberiség mivelődésének történetében sötét ponttal jelelve örökítik meg magukat, sőt méltók lennének a Bál papjainak sorsára, mert önmagukkal együtt veszélybe döntik az ügyet, melyet szolgálnak s előre ássák a jól megérdemelt sirt önmaguknak ; de kérhetjük a költővel : vajh ki írja e szót majd sirjokra: *feltámadás?!*

Megismeritek az igazságot s az igazság szabadokká tesz titeket, mondja idvezítőnk ; szabadokká a babona, tévelygés és előítéletek nyügeitől ; szabadokká a lélekölő czeremoniák terheitől s földi közbenjárók békóitól s akkor nem imádjátok Istent sem Jeruzsálemben, sem a Garizim hegyén, hanem imádjátok lélekben és igazságban, mert az atya ilyen imádókat keres ; s akkor valósul meg az apostol szava : vettétek nem a szolgaságnak, hanem a *józanelmének lelkét!*

Még csak pár pillanatra veszem igénybe figyelmeteket atyámfiai, hogy röviden összegezsem az elmondottakat. Rámutatni igyekeztem beszédemben társadalmunk egy némely hibáira s emberi gyengeségeinkre, melyek, ha alapigénk szavait megtartanók és követnők, elenyésznének mind egyen-egyen. Kérlek tehát törekedjete atyámfiai s főleg ti, a kik a gondviselés által a nép vezetőivé vagytok állítva, arra, hogy a nép tápláltassék az igének meg nem mételyezett eledelel ; mert csak ekkor szól az úr népéhez eme biztató szavakkal : *az én lelkem meg nem utál titeket ; ti közöttetek járok szüntelen, leszek néktek Istenetek, ti pedig lesztek én népem.* Ámen.

ÜRMÖSI KÁLMÁN.

UNITÁRIUS TÖRTÉNETIRÁS ÉS KÁLVINORTHODOXIA.

Első Rész.

Családügy és orthodox politika.

I. Fejezet.

Visszapillantás a protestáns irodalmi társaság ügyére. — A Károli-Emlékkönyv és Károlyi Gáspár életrajza. — „Unitáriusok Magyarországon.“ — Mint fogadta az egyházi és világi sajtó. — A „Prot. Egyh. és Isk. Lap“ vitészege. — Révész Kálmán és az ő „Unitárius Történetírása“. — Nagy öröm Izráel táborában. — Első vád: a kálvinizmus nem lehet a jövő vallása. — Az igazság kitör és eget kér. — Második vád: Révész Imre Kálvint nem helyezi a Krisztus mellé. — Bepillantás az orthodoxia stílusába. — Orthodox vélemény Kálvinnról. — Kálvin vélekedése magáról és az — emberekről. Kálvin megdicsőülése. — A fenhéjázó skót papság és a legdicsőbb Kálvinegyház. — Ők Isten küldöttei, ők angyalok, ők a föld örömei és gyönyörűsége, szépen szóló szírenák és Isten puzdriájának válogatott nyilvesszői. — Ők csillagok, ők végtelenül magasabban állanak az emberiségnél, ők — Istenfiak.

Mindenki tudja a protestáns irodalmi társaság ügyében lefolyt vita végeredményét: az unitárius püspök s vele az unitáriusok kiléptek a társaságból, hogy benmaradásuk a kálvinista pártok békéjét ne veszélyeztesse. A bonyolult kérdés ezzel egy időre megoldást nyert. A modern párt elnémult. Az orthodoxok diadalt arattak.

Nem mondhatni, hogy valami nemeslelkűen használták volna fel az unitáriusok visszavonulásával kicsikart győzelmet. Cikkeket, gúnyos czélzásokat közöltek lapjaikban, melyek az unitarizmust még a protestáns vallások körén is kívül helyezték. ¹⁾ Papjaik folytatták az izgatást az alföldi nép között a „hamis testvérek“ ellen, hol ezeket széltiliben zsidóknak és pogányoknak nevezgetik; ²⁾ sőt a deb-

¹⁾ Vesd össze: „Igen, mi debreczeniek mindig azt állítjuk, és pedig a legghatározottabban, hogy az unitáriusok nem tartoznak a protestánsokhoz.“ Debr. Prot. Lap. 1891. 167.

²⁾ 1890. elején egy „Protestáns Népujságot“ is indítottak a „szervezkedni kezdő unitárius mozgalom“ ellen Veszprémben. A debreczeni orthodox lap „örömmel és ismételve üdvözölvén“ a nagy férfit, „*ki egy ilyen nehéz feladat megoldására mert vállalkozni*“, legott mindjárt szíves készséggel elősmeri az új és hasznos collegáról: „Tömerdek sok poriaság van e két számban, úgy egyes cikkeiben, mint még a szerkesztői mondanivalókban is.“ Szeretne „mutatványokat“ is közölni ezekből; de teljesen fölöslegesnek tartja olvasói előtt s csak annak meg gondolására inti az új szerkesztőt, hogy a XVI. és XVII-ik sz. ban jól használt kálvinista hang ma már semmiképen nem áll kellő irodalmi színvonalon.“ Debr. Prot. Lap. 1890. 33–34.